

Intelligence na 9/11

Op het spanningsveld van ethiek en effectiviteit

Donderdag 15 december organiseerde Jonge Atlantici een bijeenkomst over *intelligence*. Na 9/11 zijn de bevoegdheden van inlichtingendiensten aanzienlijk toegenomen om zo veiligheid te waarborgen. De focus lag bij deze bijeenkomst dan ook op het spanningsveld tussen de effectiviteit en de ethiek van inlichtingendiensten. Wordt de wereld werkelijk veiliger? Gaat dit ten koste van de persoonlijke vrijheid van de burgers? En hoe ethisch verantwoord is de methodologie die deze diensten hanteren? Deze vragen werden beantwoord door sprekers prof. dr. Bob de Graaff (hoogleraar terrorisme en contraterrorisme, Universiteit Utrecht) en onderzoeksjournalist Wil van der Schans (radioprogramma Argos op Radio 1). Er waren ongeveer 40 deelnemers.

Bob de Graaff spitste zich in zijn lezing toe op een aantal belangrijke ontwikkelingen binnen de inlichtingendiensten. Een eerste ontwikkeling die hij noemde was de geleidelijke emancipatie binnen de branche, waardoor inlichtingendiensten steeds meer open zijn gaan staan voor de academische wereld. De termen waarmee academici het spanningsveld tussen normen en effectiviteit aanduiden zijn 'proportionaliteit' en 'subsidiariteit'. Het beoogde doel moet in verhouding staan tot de gehanteerde middelen, oftewel: er moeten geen methodes worden ingezet voor informatie die met minder ingrijpende methodes ook verkregen kan worden. Ook moet er zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van *open sources*: vrijelijk te verkrijgen informatie.

Een andere ontwikkeling is dat na 9/11 het verschil tussen nationale en internationale dreigingen verwaterde. Als gevolg hiervan vervaagde ook het verschil tussen staatsburger- en wereldburgerschap. De terroristische dreiging zorgde tevens voor een vervloeiing van de staat van oorlog en vrede. Een implicatie hiervan is de onduidelijkheid die ontstond ten aanzien van de categorisering van sommige gevangenen. Zijn gevangenen krijgsgevangenen of niet? Ook werden er nieuwe categorieën in het leven geroepen, zoals de *secret prisoners* van Guantanamo Bay. Door dit vage type van 'oorlog' treedt branchevervaging op binnen de inlichtingendiensten. Vele uiteenlopende zaken worden onder één grote paraplu gevat. Verwatering vond tevens plaats tussen de privésfeer en de publieke levenssfeer. De Graaff stelde zelfs dat de privésfeer in beginsel eigenlijk is opgeheven.

Door de terroristische dreiging na 9/11 en de angst die hiermee gepaard ging nam de druk op de politiek en inlichtingendiensten om de veiligheid te garanderen ook toe. Tevens is door politieke inmenging in inlichtingenzaken het verschil tussen besluitvorming en *intelligence* soms weggevallen. Bewindslieden mengen zich steeds vaker in inlichtingenzaken. Zo stuurde president George W. Bush de CIA met betrekking tot welke inlichtingeninformatie hij wilde hebben. Ook kreeg premier Jan Peter Balkenende persoonlijk informatie vanuit de Britse inlichtingendiensten

die hij niet mocht delen met de AIVD. Niet alleen de politiek vermengt zich met de inlichtingendiensten, maar ook het rechtssysteem. De geheime diensten krijgen in toenemende mate uitvoerende macht toebedeeld, zoals het uitvoeren van arrestaties.

Moreel verval binnen de inlichtingendiensten is een groot probleem. Onder meer in de VS nam ervaren personeel ontslag vanwege morele bezwaren. Om informatie te vergaren worden de diensten namelijk steeds afhankelijker van onethische handelingen, zoals martelingen of moord *by proxy*. Ook maken de VS steeds vaker gebruik van *pre-emptive strikes* vanuit het argument van zelfverdediging. Op deze manier verliezen de Verenigde Staten echter direct de morele rechtvaardigheid. Dit gebeurt voornamelijk in het buitenland waar de remmingen minder groot zijn. In democratieën zijn *counterinsurgency* operaties vele malen lastiger uit te voeren. Ethisch verval wordt versterkt doordat er steeds vaker gehandeld wordt vanuit vermoedens in plaats van bewijzen. Een voorbeeld hiervan is de Cheney Doctrine die stelde dat wanneer er 1% kans is dat een organisatie beschikt over massavernietigingswapens er gereageerd moet worden alsof er 100% zekerheid is.

De Graaff vroeg zich afsluitend af of vrijheid wel altijd het ultieme uitgangspunt moet zijn om als tegenhanger voor inlichtingenoperaties te gebruiken. In Irak zouden veel mensen liever minder vrijheid hebben gehad, als zij hiervoor meer stabiliteit terug kregen. Een afweging tussen normen als veiligheid, vrijheid en stabiliteit is moeilijk te maken. Daarbij is terrorisme zo'n absoluut begrip geworden dat alles wat er tegen wordt gedaan vrijwel unaniem als goed wordt bestempeld.

Vervolgens ging Wil van der Schans verder in op één van de ontwikkelingen die De Graaff schetste: de vermenging van nationale en internationale inlichtingendiensten en internationale samenwerking tussen beide. Wettelijk moet er sprake zijn van een serieuze verdenking alvorens iemand door geheime diensten kan worden gevolgd. Een persoon moet een gevaar voor de nationale veiligheid vormen wil dit toegestaan zijn. Wat een

dergelijk criterium inhoudt is echter niet duidelijk en deze definitie wordt dan ook ruim ingevuld. Mensen worden niet slechts op hun daden beoordeeld om te bepalen of zij een gevaar vormen, maar ook hun ideeën en intenties kunnen reden zijn tot interventie in hun privélevenssfeer. De Graaff noemde dit fenomeen eerder al het ontstaan van een gedachtepolitie. Deze ontwikkeling schept wantrouwen binnen de samenleving en maakt dat mensen al snel verdacht gevonden worden.

Sinds 2002 is het voor inlichtingendiensten toegestaan om in het buitenland inlichtingen te vergaren. Er gelden enkele voorwaarden waaraan een buitenlandse dienst, tot op zekere hoogte, moet voldoen

om samenwerking met de AIVD mogelijk te maken. Zo moet een dienst democratisch ingebed zijn en mensenrechten respecteren. Tevens moeten de taken die zij hebben een zekere overlap kennen met die van de eigen inlichtingendiensten, omdat informatie-uitwisseling anders weinig zinvol is. Ook is het van belang dat het een betrouwbare en professionele dienst betreft, die zich houdt aan de internationale verdragen.

Van der Schans gaf echter aan dat niet altijd aan deze criteria werd voldaan. Zoals Hans Dijkstal, voormalig minister van Buitenlandse Zaken, al in 1995 liet weten: “De vraag of onrechtmatig handelen van een Turkse of een andere inlichtingendienst samenwerking met de AIVD uitsluit is niet zomaar te beantwoorden. (...) Ook de gevolgen van niet-samenwerking zijn van belang, zo kan niet-samenwerking, in verband met het voorkomen van terroristische activiteiten, ook onrechtmatig zijn.” Het is ook onmogelijk om te weten wat voor methodes andere inlichtingendiensten hanteren om aan bepaalde informatie te komen. Als zij deze informatie hebben verkregen via foltering dan zouden zij dit immers niet openbaar maken.

Van der Schans benadrukte dat, ondanks de emancipatie van *intelligence*, er nauwelijks politiek debat is over de ontwikkelingen binnen de AIVD. De nieuwe strategie van de AIVD is onlangs aangekondigd, maar lokte geen politieke reactie uit. Dit terwijl er een duidelijke nadruk komt te liggen op *forward defense strategy*. Dit houdt in dat de AIVD in een zo vroeg mogelijk stadium actief wil anticiperen op verdenkingen. Dit doet denken aan de Cheney Doctrine.

Na de lezing van Van der Schans was er tijd voor vragen. Één van de vragen betrof de ontwikkeling van privatisering van *intelligence*. De Graaff antwoordde dat privatisering al aan de gang was. Van der Schans voegde eraan toe dat zowel nationale als internationale veiligheidskwesties steeds vaker worden overgelaten aan particulieren. Inlichtingendiensten begeven zich steeds meer op de markt.

Rianne Mastop